

JAN SIEKIERSKI*

Nobliści w dziedzinie ekonomii o cyklach i kryzysach gospodarczych

---

Słowa kluczowe: cykl koniunkturalny, kryzys, Nagroda im. Alfreda Nobla, keynesizm, monetaryzm, główny nurt ekonomii

---

Streszczenie: W świetle występujących obecnie sytuacji kryzysowych i cykliczności w gospodarce, w opracowaniu przedstawiono poglądy w tych kwestiach laureatów Nagrody im. Alfreda Nobla w dziedzinie ekonomii. W sensie teoriopoznawczym, na tle realiów gospodarczych przed i po II wojnie światowej, omówiono stanowiska ekonomistów zajmujących się tą problematyką. W 1969 roku prestiżowa Nagroda Nobla z ekonomii przypadła w części badaczom w dziedzinie makroekonomii. W omawianym kontekście ich poglądy skupiają się w dwóch ortodoksyjnych szkołach, tj. keynesowskiej i monetarystycznej, prezentowanych w niniejszym artykule.

W kontynuacji i rozwinięciu badań oraz zajmowanych stanowisk przedstawiono dwie nowe opcje, a mianowicie: nowej szkoły keynesowskiej i nowej szkoły klasycznej. W dalszej części rozważań wskazano na kryzysy finansowe i ich relacje z cyklem koniunkturalnym, a także aktualną sytuację finansową w Polsce.

1. Uwagi wstępne

Nagroda im. Alfreda Nobla jest przyznawana od 1901 roku za wybitne osiągnięcia w naukach ścisłych (fizyka, chemia, fizjologia) i w literaturze, a także w działalności na rzecz pokoju na świecie. Z okazji 300-lecia istnienia Centralnego Banku Szwecji nagroda ta od 1969 roku jest wręczana również wybitnym ekonomistom. Do tej pory zdobyło ją 68 laureatów jako nagrody indywidualne lub zespołowe z różnych

---

*prof. dr hab. Jan Siekierski – profesor zwyczajny, kierownik Katedry Ekonomii i Studiów Europejskich, Małopolska Wyższa Szkoła Ekonomiczna w Tarnowie, 33-100 Tarnów, ul. Szeroka 9, tel. +48 14 65 65 534, e-mail: katekonom@mwse.edu.pl.

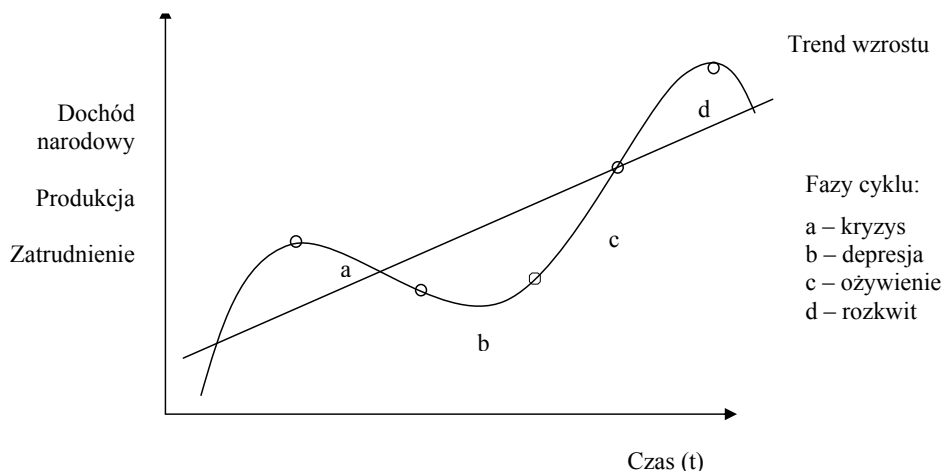
krajów i ośrodków naukowych, głównie w anglosaskim obszarze językowym, w tym ze Stanów Zjednoczonych (najwięcej, bo 10 osób, z Uniwersytetu w Chicago). Nagrodę Nobla uważa się za najwyższe i najbardziej prestiżowe wyróżnienie osiągnięć naukowych w skali światowej. W dziedzinie ekonomii najwięcej nagród przypadło laureatom zajmującym się makroekonomią i dopiero ostatnio wyróżniono autorów z zakresu mikroekonomii.

Współczesna myśl ekonomiczna rozpatrywana jest w dużym stopniu przez pryzmat badań, odkryć i zastosowań osiągnięć naukowych noblistów w praktyce gospodarczej. Wytuczając nowe kierunki badań, oddziałując na gospodarkę światową w dobie globalizacji, uważa się, że nobliści wywierają istotny wpływ na kształtowanie polityki makroekonomicznej oraz międzynarodowe stosunki gospodarcze. Przyznanie Nagrody Nobla w czasie trwającego kryzysu finansowego było wielkim wyzwaniem, gdyż światowa recesja zweryfikowała dotychczas obowiązujące teorie ekonomiczne w tym zakresie. Obszarem badawczym skupiającym szczególnie duże zainteresowanie noblistów są problemy równowagi ogólnej i jej zakłóceń, a więc cykliczności i kryzysów gospodarczych w ścisłych interakcjach z teorią wzrostu i rozwoju gospodarczego, a także z teorią dobrobytu społecznego.

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie poglądów noblistów w zakresie badań cykliczności, będących zarazem wkładem w rozwój nowej ekonomii z aplikacyjnym przełożeniem na wyzwania współczesnej gospodarki światowej. Powszechnie przyjmuje się, że wahania cykliczne wywierają istotny wpływ na życie zarówno całych społeczeństw, jak i poszczególnych ludzi. Niestabilność gospodarki w postaci cyklu koniunkturalnego jest bowiem zjawiskiem niepożądanym w gospodarce ze względu na negatywne konsekwencje ekonomiczne, społeczne i polityczne. Nasuwa się więc oczywiste pytanie: na ile jest możliwe i uzasadnione przeciwdziałanie tym fluktuacjom, na przykład poprzez aktywną politykę państwa?

2. Cykl koniunkturalny w teorii ekonomii i realiach gospodarczych do II wojny światowej

Periodyczne zmiany poziomu aktywności gospodarczej wskazujące na nieregularne w czasie wahania wielkości produkcji, dochodu narodowego, inwestycji, zatrudnienia i konsumpcji nazywamy cyklem koniunkturalnym. Cykle w gospodarce rynkowej występują na tle długookresowego wzrostu ekonomicznego, odzwierciedlającego proces reprodukcji rozszerzonej. W cyklach klasycznych wyróżnia się cztery fazy: kryzysu, depresji, ożywienia i rozkwitu, ze średnim czasookresem trwania w latach 1825–1945 od siedmiu do jedenastu lat (rys. 1).

Rys. 1. Cykl klasyczny

Źródło: opracowanie własne.

Cykl gospodarczy został zapoczątkowany w Wielkiej Brytanii – pierwszym państwie kapitalistycznym – w 1825 roku kryzysem wywołanym konsekwencjami rewolucji przemysłowej na przełomie XVIII i XIX wieku. Wraz z postępującym uprzemysłowieniem państw zachodnich cykle obejmowały swym zasięgiem coraz więcej krajów, od 1857 roku przybierając charakter światowy, z najcięższym w skutkach kryzysem w 1873 roku, a szczególnie w okresie międzywojennym, gdy kryzys nadprodukcji na świecie przypadł na lata 1929–1933, skutkując spadkiem produkcji o 50% i 25 mln bezrobotnych w krajach zachodnich. Warto nadmienić, że kryzys w 1913 roku został przerwany wybuchem I wojny światowej, a w latach 1937–1938 – przygotowaniem i II wojną światową.

Teoretyczne objaśnienie cykliczności w gospodarce znajduje odbicie w ujęciu poglądów ekonomistów reprezentujących różne szkoły, najszerzej w ekonomii głównego nurtu – neoklasycznej i keynesowskiej.

Teorie neoklasyczne przyjmują, że czynniki zakłócające równowagę ogólną mają charakter egzogeniczny względem mechanizmów gospodarczych. Zachwianie równowagi uruchamia mechanizmy wewnętrzne, które przywracają stopniowo stabilizację gospodarki. Cykl wynika z wielu różnorodnych przyczyn i czynników kształtujących relacje zjawisk i wielkości makroekonomicznych zachodzących w procesie reprodukcji społecznej. Pierwsza teoria wyjaśniająca cykliczność została przedstawiona przez Williama Stanleya Jevonsa w XIX wieku (teoria plam na Słońcu)¹.

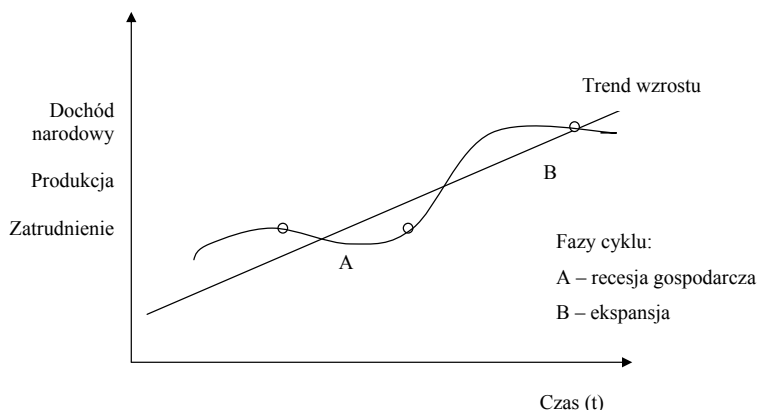
¹ Z poglądami W.S. Jevonsa utożsamia się teorie rolnicze cykliczności, które wahania wielkości gospodarczych uznały za rezultat niesprzyjających warunków klimatycznych, np. klęsk nieurodzaju. Na tej kanwie rozwinięto później koncepcję cykli specjalnych w rolnictwie (cykl świński, bydłocy, sadowniczy, kauczukowy), na ogół zbieżnych z tzw. cyklami Kitchina.

W pierwszej połowie XX wieku powstała również teoria Josepha Schumpetera nawiązująca do nieregularnej aktywności innowacyjnej przedsiębiorstw (1).

W opozycji do ekonomii neoklasycznej i w rezultacie wielkiego kryzysu z lat 1929–1933 pojawiła się teoria keynesowska, wyjaśniająca cykliczność w gospodarce wyłącznie uwarunkowaniami wewnętrznymi, wynikającymi z przyczyn endogenicznych – głównie z powodu niedostatecznego popytu globalnego (konsumpcyjnego i inwestycyjnego), naruszającego równowagę i wykształcającego w gospodarce rynkowej nadwyżkę podaży globalnej. W teorii Johna Maynarda Keynesa i Michała Kaleckiego za bezpośrednią przyczynę wahań cyklicznych uznaje się falowanie wydatków inwestycyjnych. Są to teorie oparte na założeniu współdziałania mnożnika inwestycyjnego i zasady przyspieszenia (akceleratora) (2). Wzrost popytu inwestycyjnego powoduje wzrost produkcji i dochodu narodowego (podaż globalna), nieproporcjonalnego w czasie do skali wzrostu popytu. Z kolei pojawienie się dysproporcji oraz procesy kumulatywne wywołują cykliczne wahania aktywności gospodarczej (3).

3. Cykl koniunkturalny w teorii ekonomii i praktyce gospodarczej po II wojnie światowej

Dominujący wpływ poglądów Keynesa na gospodarkę w większości krajów zachodnich po II wojnie światowej przyczynił się do upowszechnienia polityki interwencjonizmu państwowego, traktowanej jako polityka antycykliczna i antykryzysowa. W konsekwencji nastąpiły korzystne zmiany gospodarcze i przejście od cykli klasycznych do zmodyfikowanych, z deformacją pionową i poziomą, a więc skróceniem do około 5–6 lat trwania i obniżeniem ogólnego tempa wzrostu gospodarczego. W fazowym rozwoju nastąpił etap recesji i boomu gospodarczego (rys. 2).

Rys. 2. Cykl zmodyfikowany

Cykle zmodyfikowane, kształtujące się pod wpływem polityki interwencjonizmu państwowego, wystąpiły w latach: 1949, 1957, 1967 (tylko na obszarze USA), a następnie: 1952, 1958, 1962, 1967, 1973, 1981, 1992, 1997, 2000–2003, 2008–2009 (łącznie z krajami Europy Zachodniej).

W wyniku kryzysu naftowego (energetyczno-paliwowego) oraz kryzysu dolara amerykańskiego w 1973 roku, w świetle nowych zjawisk o charakterze makroekonomicznym (jak wstrząs podażowy, szoki cenowe, stagflacja), a także wraz z wdrażaniem osiągnięć rewolucji naukowo-technicznej następuje załamanie ekonomii keynesowskiej i od początku lat osiemdziesiątych XX wieku zwrot ku nowym poglądom teoretycznym i polityce neoliberalnej, związanej z monetaryzmem, tj. teorią reprezentowaną najpełniej przez Milтона Friedmana, laureata Nagrody Nobla w 1976 roku.

Narodziny ekonomii keynesowskiej oraz monetaryzmu spowodowały wykształcenie po II wojnie światowej dwóch odmiennych, przeciwstawnych poglądów na gospodarkę, w tym na cykle i kryzysy, reprezentowane i rozwijane przez szkoły ortodoksyjne.

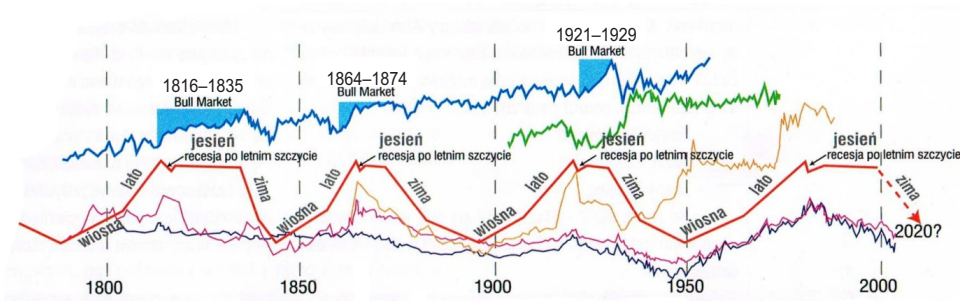
W założeniach teoretycznych **ortodoksyjna szkoła keynesowska** przyjmuje zrewidowaną interpretację poglądów J.M. Keynesa. Uważa mianowicie, że gospodarka rynkowa z samej swej natury jest niestabilna i podlega regularnym wstrząsom, a więc samoczynnie nie powraca szybko do równowagi. W procesie jej przywracania przez aktywną politykę gospodarczą istotną rolę muszą odgrywać działania interwencyjne państwa, opierające się zwłaszcza na polityce fiskalnej, która bezpośrednio i szybko pobudza łączny popyt. Równowagę przy niepełnym zatrudnieniu zapewnia sztywność cen, płac nominalnych i stopy procentowej w krótkich okresach (4).

Sformułowany na nowo model gospodarki rynkowej reprezentują przede wszystkim Kenneth Arrow i John Hicks (Nobel w 1972 r.), jednakże ich prekursorami niewątpliwie byli Jan Tinbergen i Ragnar Frisch (1969 r.), Paul Samuelson (1970 r.), Simon Kuznets (1971 r.), Lawrence Klein (1980 r.) i James Tobin (1981 r.).

J. Tinbergen i R. Frisch otrzymali Nagrodę Nobla „za rozwinięcie i zastosowanie modeli dynamicznych do analizy procesów gospodarczych”². Z kolei P. Samuelson został nią uhonorowany „za podniesienie naukowego poziomu analizy ekonomicznej”, gdyż wskazał na związek między wzrostem gospodarczym a przyczynami występowania nierównowagi w gospodarce. S. Kuznets jest uważany za najwybitniejszego przedstawiciela empirycznego nurtu badań w ekonomii. Zajmował się relacją między długofalowymi wahaniami tempa wzrostu a cyklem długookresowym, opisanym w okresie międzywojennym przez Nikołaja Kondratiewa. Przedstawiając teorię cyklicznego rozwoju kapitalizmu w długich okresach (50–60 lat), wyróżnił on dwie fazy: spadku, a następnie wzrostu cen. We współczesnej interpretacji cykli Kondratiewa amerykański ekonomista Ian Gordon dokonał podziału faz według pór roku, wskazując na cztery długie cykle. Trwający obecnie czwarty cykl – licząc od 1948

² J. Tinbergen położył duże zasługi w opracowaniu teorii działania rynków rolnych (model pajączyny). Z kolei R. Frisch jest autorem pracy naukowej o pszczelarstwie (wprowadził termin „ekonometria”).

roku po wiosnie, lecie i jesieni – znajduje się w porze zimowej i zawiera się w przedziale od około 2000 roku przypuszczalnie do roku 2020 (5). Zimą cechuje silny spadek inflacji, stóp procentowych, inwestycji i produkcji, wartości akcji i papierów dłużnych, powrót do gotówki i złota (rys. 3).

Rys. 3. Cykl długookresowy Kondratiewa według I. Gordona

Źródło: 5, s. 63.

L. Klein otrzymał Nobla „za modele ekonometryczne i ich zastosowanie w analizie wahań koniunkturalnych i polityce gospodarczej”. Opracowane przez niego w 1955 roku modele dla USA, a później również dla Wielkiej Brytanii zostały mocno osadzone w teorii keynesowskiej (model Kleina-Goldberga). Ich celem z założenia było prognozowanie cykli oraz ich wykorzystanie w skutecznej antycyklicznej polityce gospodarczej. Klein badał również wpływ kryzysu naftowego na światową koniunkturę.

J. Tobin został uhonorowany „za analizę rynków finansowych”. Jego zdaniem wyniki gospodarcze zależą nie tylko od inwestycji i zatrudnienia, ale także od zachowań rynków finansowych.

J. Hicks, autor słynnego modelu IS/LM, otrzymał Nagrodę Nobla wraz z K. Arrowem „za pionierski wkład do teorii ogólnej równowagi ekonomicznej i teorii dobrobytu”. Swoimi pracami wywarli oni istotny wpływ na kierunki polityki makroekonomicznej (do połowy lat sześćdziesiątych). J. Hicks opracował w 1950 roku model ekonometryczny cyklu koniunkturalnego, w którym dokonał powiązań między teoriami: równowagi, cykliczności i wzrostu gospodarczego.

W 1979 roku Theodore Schultz i Arthur Lewis otrzymali Nobla za pionierskie badania rozwoju gospodarczego ze szczególnym uwzględnieniem krajów słabo rozwiniętych. Obaj laureaci zajmowali się szeroko pojętym problemem rolnictwa i kapitałem ludzkim. W książce pt. *Transformacja tradycyjnego rolnictwa* (1964) Schultz analizował efektywność ekonomiczną rolnictwa oraz przyczyny opóźnień rozwojowych i pojawiania się sytuacji kryzysowych. Z kolei A. Lewis w sytuacji kryzysowej krajów zacofanych dopatrywał się braku odpowiednich dla rozwoju powiązań rolnictwa z no-

woczesnymi sektorami gospodarki. W książce pt. *Wzrost i wahania cykliczne 1870–1913*, wydanej w Polsce w 1968 roku, nawiązał do cykli Juglara i Kondratiewa.

Ortodoksyjna szkoła monetarystyczna powstała dzięki badaniom Miltona Friedmana, które wskazywały, że okresom stabilności gospodarczej odpowiadała w zasadzie stała wielkość pieniądza w obiegu, a zmiany wielkości pieniądza w obiegu pozostawały na ogół niezależne od zmian realnych wielkości ekonomicznych. Tę koncepcję, redukującą przyczyny zmian cyklu koniunkturalnego i inflacji tylko do jednego czynnika, nazwano monetaryzmem. Ortodoksyjna szkoła monetarystyczna przyjmuje, że gospodarka ze swojej natury jest stabilna, chyba że zostanie zakłócona nadmiernym wzrostem masy pieniądza. A zatem zmiany zasobu pieniądza są głównym czynnikiem tłumaczącym zmiany nominalnego dochodu, stąd też istotna rola polityki pieniężnej w gospodarce rynkowej (4). Omawiana szkoła rozwijała się od połowy lat pięćdziesiątych do połowy lat sześćdziesiątych XX wieku w nawiązaniu do ilościowej teorii pieniądza, której pierwszym autorem był amerykański naoklasyk Irving Fisher (1867–1947).

Do prekursorów szkoły monetarystycznej niewątpliwie należał Friedrich August von Hayek, laureat Nagrody Nobla w 1974 roku „za pionierską pracę z zakresu teorii pieniądza i wahań cyklicznych”. Jego poglądy wraz z teoriami Ludwiga von Misesa są mocno osadzone w nurcie liberalno-konserwatywnym. F.A. von Hayek w 1929 roku obronił na Uniwersytecie Wiedeńskim pracę habilitacyjną pt. *Teoria pieniądza a cykl koniunkturalny*. Po uzyskaniu tytułu profesora został dyrektorem austriackiego Biura Badania Koniunktur. Teoria cykli F.A. von Hayeka pozostaje w silnej opozycji do teorii J. Keynesa. Dlatego rządową politykę interwencyjną pobudzania popytu – zgodnie z teorią keynesowską – uznaje on za nieskuteczną, a raczej indukującą inflację i bezrobocie, zniekształcającą ceny rynkowe (6). Twierdzi, że najważniejszym zadaniem jest zwalczanie inflacji (nawet za cenę licznych bankructw i rosnącego bezrobocia) w obrębie aktywnej polityki pieniężnej. Stąd także krytyczny stosunek do krzywej Phillipsa w interpretacji keynesistów odniesionej do okresów krótkich.

W świetle krytyki keynesizmu i monetaryzmu, jaka nastąpiła w nowych realiach lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych XX wieku, młodsze pokolenie ekonomistów przedstawia poglądy tzw. nowej ekonomii, odmiennej, będącej nową szkołą keynesowską i nową szkołą monetarystyczną. A zatem są to również poglądy na cykliczność i kryzysy w gospodarce rynkowej.

4. Nowa szkoła klasyczna w kwestii cyklu koniunkturalnego i przyczyn kryzysów

Nowa makroekonomia klasyczna powstaje w latach siedemdziesiątych XX wieku, czerpiąc podstawy z monetaryzmu. Uważa się ją za jeden z najbardziej wpływowych nurtów współczesnej ekonomii, kontynuujący rozwój myśli neoklasycznej. Nowa szkoła klasyczna utożsamiana jest z Robertem Lucasem (Nobel w 1995 roku „za

teorię racjonalnych oczekiwań”), Edwardem C. Prescottem i Finnem E. Kydlandem (Nobel w 2004 roku „za nową teorię realnego cyklu koniunkturalnego”).

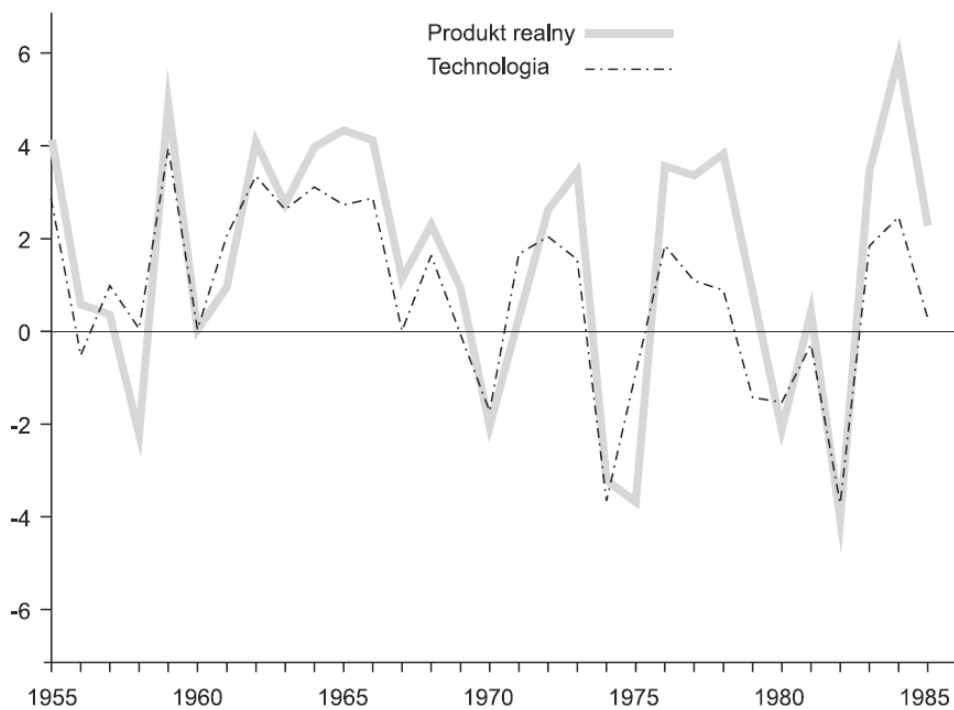
Nowe podejście do makroekonomii opiera się na trzech hipotezach (o racjonalnych oczekiwaniach, łącznej podaży i elastycznych rynkach) oraz monetarystycznej koncepcji inflacji. Konkluzją teoretycznych dociekań jest twierdzenie o całkowitej nieskuteczności polityki stabilizacyjnej państwa.

R. Lucas, nawiązując 40 lat później do prac F.A. von Hayeka, w tym do głównego problemu teorii cyklu koniunkturalnego, podjął skutecznie próbę włączenia cykliczności do teorii równowagi. Chodziło mu o ujęcie niestabilności makroekonomicznej w kategoriach „ekwilibrium”. W objaśnieniu fluktuacji produkcji i zatrudnienia centralne miejsce zajmuje hipoteza łącznej podaży, zależnej od względnych cen. W teorii równowagi cyklu koniunkturalnego wstrząsy podażowe (np. wywołane przez nieprzewidziane zmiany pieniądza) powodują i są przyczyną odchyłeń produkcji oraz zatrudnienia od długookresowej równowagi. Jeszcze w 1976 roku Lucas zaatakował ustaloną od wielu lat przez keynesistów praktykę posługiwania się ekonometrycznymi modelami w ocenie, a następnie zastosowania ich wnioski do prowadzenia określonej polityki gospodarczej. Jego krytyka takiego postępowania keynesistów miała poważne implikacje dla późniejszych zmian polityki makroekonomicznej w duchu neoliberalnym.

Niektóre założenia modelowe teorii równowagi cyklu koniunkturalnego, opracowanej przez R. Lucasa i innych autorów nowej szkoły klasycznej, znalazły grono krytyków. Ponadto głęboka recesja w Stanach Zjednoczonych i Wielkiej Brytanii w latach 1980–1982 podważyła poglądy o związkach przyczynowych między pieniądzem a produkcją głoszone przez R. Lucasa i jego zwolenników. Krytyka ta skłoniła niektórych ekonomistów, m.in. F.E. Kydlanda i E.C. Prescottta, do opracowania nowej wersji modelowej, znanej jako teoria równowagi realnego cyklu koniunkturalnego. Odmienne, neoklasyczne spojrzenie na ogólną niestabilność koncentruje się nie na pieniądzu, lecz realnych wstrząsach w gospodarce rynkowej. Główne założenia modelowe tej teorii są następujące (4):

- 1) elastyczność cen zapewnia w sposób ciągły równowagę;
- 2) fluktuacje produkcji i zatrudnienia są napędzane przez duże nieregularne zmiany technologii produkcji;
- 3) tempo postępu technologicznego podlega nieregularnym fluktuacjom, a wstrząsy strony podażowej wywołują wahania produkcji i zatrudnienia (rys. 4);
- 4) polityka pieniężna jest bez znaczenia, gdyż nie wywiera żadnego wpływu na wielkości realne (pieniądz jest neutralny – kiedy zmiana jego ilości w obiegu powoduje wyłącznie zmiany wielkości nominalnych, tj. cen);
- 5) w analizie fluktuacji i trendów nie ma znaczenia rozróżnianie krótkich i długich okresów;
- 6) działania stabilizacyjne nie są skuteczne, wywołują jedynie różnego rodzaju zakłócenia w gospodarce rynkowej.

Rys. 4. Roczne stopy wzrostu technologii i produkcji w Stanach Zjednoczonych w latach 1955–1985

Źródło: 7, s. 59.

***

W nurcie antyetatystycznym, a więc neoliberalnym, mieści się również teoria politycznego cyklu koniunkturalnego autorstwa Jamesa Buchanana – noblisty z 1986 roku. Koncepcja ta głosi, że rząd oddziałując na przebieg procesów gospodarczych, jest czynnikiem generującym, a nie wygaszającym cykliczność w gospodarce rynkowej (8).

5. Nowa szkoła keynesowska w kwestii cyklu koniunkturalnego i przyczyn kryzysu

Nowa ekonomia keynesowska pojawia się z początkiem lat osiemdziesiątych XX wieku, stanowiąc odpowiedź na kryzys teoretyczny ekonomii klasycznej i wyraz krytycyzmu wobec jej założeń. Do neokeynesistów zalicza się: Josepha E. Stiglitz

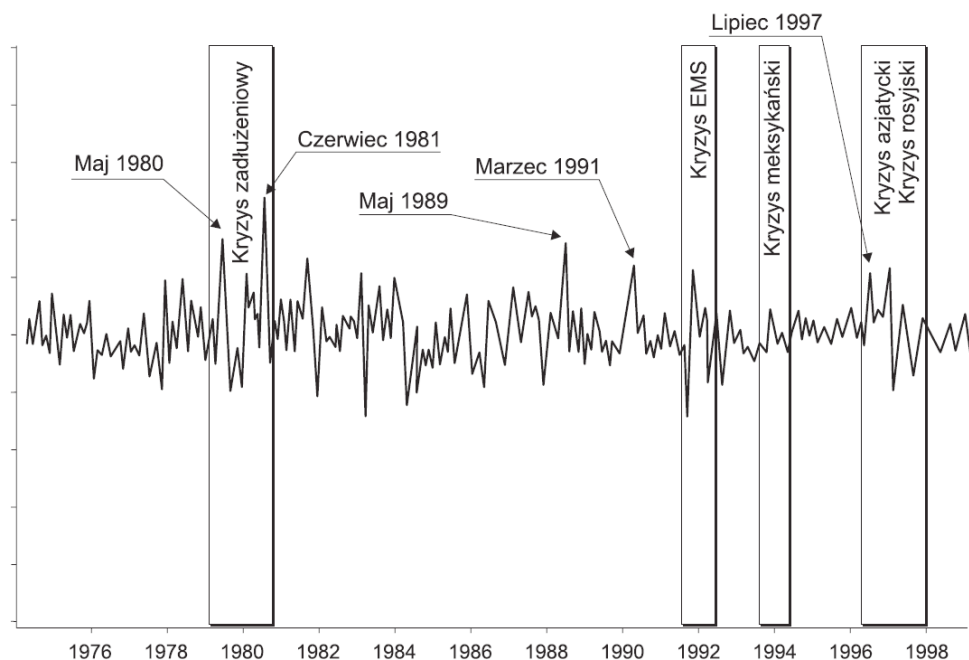
i George'a A. Akerlofa (Nobel w 2001 r.), Edmunda S. Phelps'a (2006 r.) oraz Paula Krugmana (2008 r.).

Nowi keynesiści twierdzą, że teoria cyklu koniunkturalnego musi uwzględniać zarówno wstrząsy podażowe, jak i popytowe jako potencjalne źródła niestabilności. W ujęciach modelowych zakłada się, że oczekiwania są kształtowane racjonalnie. Jednakże E.S. Phelps zachowuje krytyczny stosunek wobec tych podstaw teoretycznych neokeynesowskich modeli, w których występuje wielość tłumaczeń sztywności płac i cen oraz ich makroekonomicznych konsekwencji. Dotyczy to również nowego spojrzenia na przyczyny niedoskonałości rynku i ich skutki w gospodarce, a także wielkości nominalnych i realnych oddziałujących na siebie (np. cen i płac). W tym kontekście upatruje się też przyczyn destabilizujących gospodarkę wraz z ułomnością koordynacji. Odmienne stanowisko w tej sprawie zajmuje J.E. Stiglitz, który w swoim modelu cyklu koniunkturalnego opiera się na inercji nominalnych cen i płac, chociaż realne sztywności nie pozostają tutaj bez znaczenia. Nowa ekonomia keynesowska jest zgodna z procyklicznym kształtowaniem się zatrudnienia, inwestycji, wydatków państwa, wydajności i konsumpcji. Dlatego zmieniające się warunki gospodarcze wymagają elastycznych zmian w polityce państwa. Polityka interwencyjna jest konieczna w obliczu dużych wstrząsów o cechach trwałości, gdyż proces dostosowawczy w gospodarce rynkowej jest powolny. Ten pogląd był rozwijany w dynamicznym programie badawczym zwolenników owej szkoły.

6. Kryzysy finansowe a cykle koniunkturalne oraz ich reperkusje w Polsce

Historia ostatnich kryzysów finansowych dotyczy lat osiemdziesiątych XX wieku (kryzys zadłużeniowy), roku 1992 (kryzys EMS), 1994 (kryzys meksykański), lat 1996–1998 (kryzys azjatycki i rosyjski) i 2008–2009 (kryzys światowy). Jak zauważa Eric Maskin (Nobel w 2007 r.), kryzysy te występowały na ogół z początkiem recesji i były zbieżne z głębokimi załamaniem gospodarki, z fluktuacjami produkcji, zatrudnienia i inwestycji, stanowiąc również preludium do ostatniego światowego kryzysu finansowego (9).

Kryzys finansowy oznacza gwałtowny spadek cen, aktywów, pogorszenie wyników finansowych przedsiębiorstw, deflację, upadłości liczących się instytucji finansowych.

Rys. 5. Wskaźnik napięć na światowych rynkach finansowych w latach 1975–2000

Źródło: 9, s. 25.

Upadek banku Lehman Brothers we wrześniu 2008 roku w Stanach Zjednoczonych zainicjował kryzys, który rozwinął się na świecie w 2009 roku i przyniósł wiele zawirowań na rynkach finansowych. Rysunek 5 obrazuje sytuację kryzysową na światowych rynkach finansowych w latach 1975–2000. W celu jej zapobieżenia nastąpiła interwencja państw (banków centralnych) w postaci olbrzymich zastrzyków płynnościowych dla banków komercyjnych, co stanowiło potężne wsparcie sektora w akcjach kredytowych. Tak więc 3 listopada 2010 roku System Rezerwy Federalnej Stanów Zjednoczonych ogłosił, że zakupił papiery skarbowe o wartości 600 mld dolarów. W ten sposób w 2010 roku banki centralne zdecydowały o kontynuacji bezprecedensowej akcji ratowania rynków finansowych i światowej gospodarki (10).

Zdaniem E. Maskina, a także Leonida Hurwicza i Rogera Myersona (Nobel w 2007 r.), kryzys finansowy zakłóca prawidłowe funkcjonowanie systemu finansowego, który jest jednym z fundamentów gospodarki rynkowej. Ścisłej biorąc, należy mówić o zależności między systemem finansowym a zachowaniem różnych wielkości makroekonomicznych. Kwestie finansowe na ogół są traktowane jako wierne odzwierciedlenie zdarzeń w sferze realnej gospodarki (Franco Modigliani, Nobel w 1985 r.). Od niedawna ponownie głoszony jest pogląd, że instytucje finansowe mają wpływ i duże znaczenie dla występowania fluktuacji produkcji, inwestycji, cen

itp. Stąd również przekonanie części noblistów o nieneutralnej roli pieniądza w gospodarce i jego wpływie na rozwój cykliczny. Tym samym uważają oni, że każda teoria koniunktury musi uwzględniać zjawiska występujące na rynku pieniężno-kredytowym (11).

W ramach kryzysu finansowego wyodrębnia się kryzys bankowy, walutowy i zadłużeniowy. Pierwszy ujawnia niewypłacalność banków, drugi – wysoką dewaluację i konieczność podwyższania stóp procentowych, trzeci – niespłacalność długów.

W szerszym kontekście przyczyny tych kryzysów, także związanych z globalizacją, należy odnieść do wyraźnej tendencji występujących irracjonalnych zachowań oraz oderwania się sektora finansowego od realnej sfery gospodarek. Często uznaje się je za główną przyczynę współczesnych kryzysów finansowych. Rozwój rynków finansowych z zastosowaniem instrumentów pochodnych (głównie w USA), np. derywatów, umożliwił spekulację na wielką skalę, a przy tym stał się źródłem trudności oceny skali ryzyka związanego z tym zjawiskiem. Zaburzenia w systemie zarządzania instytucjami finansowymi, przy niedostatecznym udziale instytucji nadzorczych, pogłębiały ich działania na rzecz szybkiego osiągania zysków w krótkim okresie (nieetyczne zachowania). Konsekwencje kryzysowe wynikały także z błędów polityki makroekonomicznej (tkwiącej w poglądach neoliberalnych) dotyczących pełnej swobody polityki fiskalnej i monetarnej, np. kształtowania bardzo niskich stóp procentowych, ekspansji kredytowej w nieruchomościach, gwałtownych zmian cen na giełdach, wystąpienia paniki bankowej. W świetle zaistniałej sytuacji, poza działaniami doraźnymi, uwidacznia się pilna potrzeba podjęcia długofalowych reform w międzynarodowym systemie finansowym, przywracających stabilność rynków finansowych (12).

W Europie nowe szoki kryzysowe wiążą się z objawami zapaści w strefie euro i mogą dotyczyć całej Unii Europejskiej oraz działalności Europejskiego Banku Centralnego. Grupa krajów określana mianem PIGS (Portugalia, Irlandia, Grecja, Hiszpania) straciła wiarygodność na rynkach finansowych, przynosząc ryzyko związane z drugą falą światowego kryzysu finansowego od 2011 roku.

Wielokrotne spotkania polityków Unii Europejskiej w latach 2010–2012 były poświęcone poszukiwaniu sposobów wyjścia z kryzysu finansowego strefy euro. Wielu polityków i ekspertów wskazuje na potrzebę budowania modelu federalnego dla tej strefy. W świetle doniesień prasowych z ostatniego szczytu unijnego w Brukseli, który odbył się 28 czerwca 2012 roku, całą uwagę zwrócono na kwestię i działania skupione na przewyciężaniu kryzysu w strefie euro (13). Poza Grecją programem ratunkowym objęto Portugalię. Na etapie wstępnych negocjacji znajduje się Hiszpania, a w niedalekiej perspektywie przypuszczalnie Włochy.

Docelowo przyjęto konieczność reform mających na celu budowę federalnego modelu dla strefy euro. W dokumencie będącym kanwą do dyskusji na szczycie brukselskim wskazuje się na potrzebę budowy unii bankowej i fiskalnej. Pierwsza ma na celu wspólny nadzór nad instytucjami finansowymi, a także gwarancjami depozytowymi; druga uwzględni ograniczenie suwerenności budżetowej na poziomie

unijnym oraz powołanie ministra finansów strefy euro. Wyżej wymieniony dokument został przygotowany przez Hermana Van Rompuya (przewodniczącego Rady Europejskiej) we współpracy z Komisją Europejską, Eurogrupą i Europejskim Bankiem Centralnym.

Innym dokumentem zgłoszonym do dyskusji na szczyt brukselski jest raport Grupy Spinelli, który został opracowany m.in. przez Guy Verhofstadta (szefa frakcji liberalów) w Parlamencie Europejskim, byłego premiera Belgii oraz polityków włoskich: Romano Prodiego i Altiero Spinellego. Raport zawiera 12 punktów obejmujących propozycje powołania unii bankowej, fiskalnej i politycznej. Zdaniem twórców raportu tylko unia federalna może skutecznie rozwiązać trwający kryzys. W innym przypadku Unii Europejskiej grozi dezintegracja. Do kontrowersyjnych poglądów zgłoszonych przez tę grupę należy emisja euroobligacji oraz utworzenie rządu dla strefy euro.

Kolejnym dokumentem zgłoszonym na omawianym szczycie jest raport ekspertów przygotowany pod kierunkiem Jacques'a Delors'a, byłego szefa Komisji Europejskiej, Helmuta Schmidta, byłego kanclerza Niemiec, oraz Tommasa Padoa-Schioppa (uznawanego za jednego z ojców strefy euro).

Raport grupy Padoa-Schioppa stwierdza, że najważniejszym zadaniem Unii pozostaje dokończenie budowy unii walutowej poprzez fiskalny federalizm. Główne hasło tego raportu – „suwerenność” – kończy się tam, gdzie kończy się wypłacalność. Zatem kraje zachowują suwerenność, dopóki są w stanie same finansować się na rynku. Jeśli będą korzystały z euroobligacji, to będą musiały stopniowo oddawać swoją władzę nad narodowym budżetem – w tym większym zakresie, im bardziej będą chciały się zadłużać.

Powszechny jest pogląd, że obecna sytuacja wymaga, by Komisja Europejska zaproponowała kompletną, wypracowaną na szczycie propozycję reform. W najbliższym czasie Komisja powinna przedstawić konkretne projekty legislacyjne unii federalnej, ze szczegółowym zapisem rozwiązań prawnych.

Polska znajdowała się w 2009 roku w nielicznej grupie pięciu krajów europejskich, które utrzymały dodatni wzrost gospodarczy (spowolnienie rozwoju gospodarczego), a światowy kryzys nie zaważył w istotny sposób na kondycji naszego systemu finansowego. Jednakże nie chroni to nas przed trudnymi konsekwencjami trwającej w innych krajach recesji (14). Realizowana rozważna polityka gospodarcza i nadzorcza oraz praktyka banków zapewniły stabilność banków w Polsce. Konieczne staje się bieżące analizowanie przyczyn kryzysów i wyciąganie wniosków na przyszłość, włącznie z dokonaniem reformy systemu finansów publicznych.

Zdaniem Marka Belki, prezesa NBP, polityka makro stabilnościowa jest niezbędnym elementem stabilizowania koniunktury. Przyczyn kryzysów finansowych dopatruje się on m.in. w narastającej nierównowadze w realnym sektorze gospodarki. Konieczne staje się zatem pełniejsze wykorzystywanie instrumentów nadzorczych w polityce stabilizacyjnej, by utrzymać gospodarkę na ścieżce zrównoważonego wzrostu (15).

Szczególnej wagi nabiera aktywna obecność Polski w strukturach europejskich, wskazująca na potrzebę wzmocnienia procesów integracyjnych. Premier Donald Tusk na wspomnianym szczycie brukselskim zasygnalizował czynne uczestnictwo w dyskusjach i przyszłych rozwiązaniach w zakresie unii bankowej i fiskalnej. Polska pretenduje do strefy euro i deklaruje chęć uczestniczenia w reformach zmierzających do wyjścia z sytuacji kryzysowej. Większość polskich banków bierze już udział w budowie Jednolitego Obszaru Płatności w Euro, czyli projekcie SEPA (Single Euro Payments Area). Stoimy jednakże przed spełnieniem kryteriów fiskalnych, które są obowiązkiem każdego kraju Unii Europejskiej, a nie tylko członka strefy euro. Warto zauważyć, że wciąż borykamy się w naszym kraju z wysokim deficytem finansowym, a także z określeniem celów strategicznych. Widoczny jest brak systemu oszczędzania i inwestowania, niedobór długoterminowych pasywów, niski stopień innowacyjności oraz błędy w przyjętych regulacjach. Konieczne są pilne działania naprawcze, pogłębiona analiza przyczyn kryzysów, a ponadto wyciąganie wniosków na przyszłość. Nieuchronne zatem są również u nas reformy gospodarcze, w tym systemu finansów publicznych, oraz wspieranie innowacyjności we wszystkich dziedzinach polskiej gospodarki.

7. Zakończenie

Podsumowując rozważania na temat badań cykliczności i kryzysów w gospodarce prowadzonych przez noblistów w dziedzinie ekonomii, nasuwają się następujące wnioski:

1. Kanwą współczesnych badań i poszukiwań odpowiedzi na pytania o przyczyny i skutki występowania wahań koniunkturalnych w gospodarce rynkowej był wielki kryzys lat 1929–1933. Zainicjował je J. Schumpeter, a rozwinął J.M. Keynes i M. Kalecki oraz – z odmiennego stanowiska – F.A. von Hayek. Pierwszy dopatrywał się przyczyn cykliczności w zakłóceniach równowagi ogólnej pod wpływem konsekwencji wdrażania innowacji w gospodarce, drugi i trzeci uznali, że przyczyny tkwią w niedostatecznym popycie, a czwarty – w zakłóceniach sfery pieniężnej.
2. Po II wojnie światowej i zwycięstwie rewolucji keynesowskiej w krajach zachodnich zwiększyła się aktywna rola państwa w gospodarce. W ramach polityki interwencjonizmu, również w znaczeniu polityki antycyklicznej i antykryzysowej, nastąpiły korzystne zmiany w gospodarce, które uwidoczniły się w modyfikacji przebiegu cyklu koniunkturalnego. W centrum badań tego problemu znalazły się interakcje między równowagą ogólną, cyklicznością a wzrostem gospodarczym i dobrobytem społecznym.
3. Uznając istotny wkład wybitnych ekonomistów w rozwój nauk ekonomicznych i wykorzystanie ich osiągnięć w działaniach aplikacyjnych rządów na rzecz stabilizacji i rozwoju gospodarczego, Fundacja Noblowska przyznaje od

1968 roku nagrody również w dziedzinie nauk ekonomicznych. Nobliści pełnią często funkcje doradców ekonomicznych prezydentów, prezesów banków i różnych innych instytucji gospodarczych.

4. Pierwszymi laureatami wnoszącymi istotny wkład w rozwój ortodoksyjnej szkoły keynesowskiej byli R. Frisch i J. Tinbergen (1969 r.) oraz P. Samuelson (1970 r.), otrzymując tę nagrodę za osiągnięcia w badaniach nad równowagą ogólną. Kolejni laureaci: S. Kuznets (1971 r.), K. Arrow i J. Hicks (1972 r.) zwrócili uwagę na zakłócenia tej równowagi (wahania cykliczne) ograniczające wzrost gospodarczy. L. Klein (1980 r.), idąc dalej w badaniach modelowych, uwzględnił prognozowanie fluktuacji i zastosowanie tej wiedzy w działaniach antycyklicznych państwa.
5. W obszarze badań wzrostu i rozwoju duży wkład wnieśli laureaci T. Schultz i A. Lewis (1979 r.), którzy skupili najszerzej uwagę na sytuacjach kryzysowych w rolnictwie, szczególnie w krajach słabo rozwiniętych.
6. W opozycji do koncepcji keynesowskich rozwinęła się na Zachodzie ortodoksyjna szkoła monetarystyczna, nawiązująca do sformułowanej przez M. Friedmana (1976 r.) teorii monetaryzmu. Upatrując przyczyn zakłócających równowagę ogólną w kwestiach pieniężnych, M. Friedman i jego zwolennicy wskazali na wahania cykliczne i inflację zależne od jednego zasadniczego czynnika, tj. nadmiernego wzrostu ilości pieniądza w gospodarce rynkowej. Podobne stanowisko przedstawiał wcześniej w swych pracach poświęconych koniunkturze gospodarczej prekursor monetaryzmu F.A. von Hayek (1974 r.), który wraz z L. von Misesem głosił jednoznacznie poglądy konserwatywno-liberalne, przeciwstawiające się regulacyjnej roli państwa w gospodarce. Przyczyn gwałtownych fluktuacji dopatrywali się oni przede wszystkim w ekspansywnej polityce kredytowej, która początkowo prowadzi do ożywienia (również przeinwestowania), aby następnie powodować kryzys w cyklu klasycznym, a recesję w cyklu powojennym (zdeformowanym).
7. Koniec lat siedemdziesiątych XX wieku przyniósł nowe zjawiska w gospodarce rynkowej (kryzys naftowy, kryzys dolara) i nowe poglądy teoretyczne, a zatem zwrot w światowej polityce gospodarczej w stronę neoliberalizmu. W opozycji do poprzednio głoszonej koncepcji powstaje nowa szkoła klasyczna, a w latach osiemdziesiątych przeciwstawna jej nowa szkoła keynesowska.

Warto zauważyć, że podobnie jak to bywało wcześniej w dociekaniach naukowych ekonomistów, rozbieżności stanowisk wynikają z odmiennego traktowania obszaru badawczego ekonomii pozytywnej aniżeli ekonomii normatywnej, a także złożoności i często nieuchwytności pełni badanej materii. Również badania empiryczne w ekonomii nie zawsze dostarczają jednoznacznych odpowiedzi albo też są narażone na brak odpowiednich, zwłaszcza skwantyfikowanych informacji (danych o gospodarce). Ponadto zachowania ludzi w gospodarce kształtują się pod przemożnym wpływem oczekiwań np. konsu-

mentów na rynku, zysków przedsiębiorców z uwzględnieniem krótkich bądź długich okresów.

8. Nowa ekonomia klasyczna, na czele z intelektualnym przywódcą R. Lucasem (1995 r.), a później także F.E. Kydlandem i E.C. Prescottem (2004 r.), uważana jest za jedną z najbardziej wpływowych szkół współczesnej ekonomii. R. Lucas w teorii równowagi cyklu koniunkturalnego wskazał na pieniądze aspekty wstrząsów podażowych jako główną przyczynę odchyłeń produkcji i zatrudnienia od trendu wzrostu. Jak wielu jego poprzedników nurtu liberalnego głosił on również tezę o nieskuteczności polityki stabilizacyjnej państwa. Krytyka niektórych aspektów teorii Lucasa skłoniła Kydlanda i Prescotta do opracowania nowej wersji cykliczności, znanej pod nazwą „teoria równowagi realnego cyklu koniunkturalnego”. To odmienne podejście do zagadnienia niestabilności polega na koncentracji nie na pieniążnych, lecz realnych wstrząsach nękających gospodarkę rynkową. Za główną przyczynę fluktuacji autorzy uznali realne procesy wynikające z zachodzących zmian technologicznych w produkcji.
9. Nowa ekonomia keynesowska reprezentowana jest przez takich noblistów jak G.A. Akerlof, P. Krugman, E.S. Phelps i J.E. Stiglitz. Szkoła ta wniosła nowe elementy teoriopoznawcze, dotyczące m.in. cykli i kryzysów gospodarczych, ze wskazaniem na wstrząsy zarówno popytowe, jak i podażowe jako źródła niestabilności. Nie pomija się tutaj kwestii asymetrii informacji, niedoskonałości rynku itp., podtrzymując jednak potrzebę aktywnej roli państwa w gospodarce.
10. Wahania koniunkturalne pozostają w określonej relacji do zaburzeń na rynkach finansowych. Jak zauważa E. Maskin (2007 r.), kryzysy finansowe zapoczątkowują recesję i są zbieżne w skutkach z fluktuacją produkcji i zatrudnienia. Wielki kryzys w latach międzywojennych rozpoczął się w październiku 1929 roku krachem giełdowym w Nowym Jorku.
Kryzys finansowy zapoczątkowany w Stanach Zjednoczonych pod koniec 2007 roku rozprzestrzenił się na inne kraje, wywołując światową recesję. Polska znajduje się w nielicznej grupie pięciu krajów europejskich, które zachowały niewielką, ale dodatnią stopę wzrostu gospodarczego w latach 2008–2009, a sytuację tę określa się jako spowolnienie wzrostu rozwoju gospodarczego. Tempo wzrostu PKB, według wstępnych informacji GUS, wyniosło w 2010 roku 3,9%, a w 2011 roku – 4,3%.
11. W świetle procesów globalizacji, załamania koniunktury gospodarczej i kryzysu finansowego w latach 2008–2010 ujawnia się pilna potrzeba podjęcia długofalowych reform w międzynarodowym systemie finansowym, w tym konieczne wydaje się przywrócenie równowagi na rynkach oraz zapewnienie wzrostu gospodarczego.
W Unii Europejskiej głównym celem działań antykryzysowych jest przywrócenie stabilności w strefie euro. Podjęcie reform w tym zakresie zmierza – jak

wskazuje dyskusja na szczycie brukselskim – do powołania unii bankowej i fiskalnej w długofalowym procesie budowy modelu federalnego dla strefy euro. W Polsce, pretendującej do przyjęcia w przyszłości waluty euro, niezbędne są również reformy spełniające wymogi traktatu z Maastricht, a także działania dostosowawcze do nowych warunków uczestnictwa w Unii Europejskiej wraz z przewycięzeniem sytuacji kryzysowej.

Bibliografia

1. Schumpeter J., *Business Cycles*, McGraw-Hill Book Company, New York 1939.
2. Keynes J.M., *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*, przeł. M. Kalecki, S. Rączkowski, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 2003. ISBN 83-01-14033-X.
3. Kalecki M., *Próba teorii koniunktury*, Instytut Badania Koniunktur Gospodarczych i Cen, Warszawa 1933.
4. Snowden B., Vane H.R., Wynarczyk P., *Współczesne nurty teorii makroekonomii*, przeł. A. Szeworski, Wyd. Naukowe PWN, Warszawa 1998. ISBN 83-01-12545-4.
5. Gruszecki T., *Zima Kondratiewa*, „Gazeta Bankowa”, nr 49 (1101), z dnia 7 XII 2009, s. 63.
6. Gruszecki T., *Nagrody Nobla w ekonomii*, Wyd. Verba, Lublin 2001. ISBN 83-87497-64-9.
7. Plosser Ch.I., *Understanding Real Business Cycles*, „Journal of Economic Perspectives” 1989, Summer, vol. 3, no. 3, s. 51–77.
8. Siekierski J., *Kierunki rozwoju współczesnej ekonomii i jej główne kwestie metodologiczne*, „Roczniki Naukowe SERiA” 2004, t. VI, z. 5, s. 88–94.
9. Barczyk R. [et al.], *Nowe oblicza cyklu koniunkturalnego*, PWE, Warszawa 2006, ISBN 83-208-1654-8. s.25
10. Tymoczko D., *Odpowiedź banków centralnych na kryzys*, „Horyzonty Bankowości”, dodatek do „Miesięcznika Finansowego BANK” 2011, nr 5, s. 10.
11. de Soto J.H., *Pieniądz, kredyt bankowy i cykle koniunkturalne*, Wyd. Instytut L. von Misesa, Warszawa 2009. ISBN 978-83-926160-4-7.
12. Barczyk R., *Pojęcie i geneza współczesnego kryzysu finansowego w świetle teorii i cyklu koniunkturalnego*. W: A. Prusek (red.), *Nauki ekonomiczne wobec wyzwań współczesnej gospodarki światowej*, Wyd. Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Kraków 2010, s. 87–104.
13. Słojewska A., *Federalny model dla euro strefy*, „Rzeczpospolita” nr 150, z dnia 29 VI 2012 r., s. A8.
14. Styczek D., *Forum makroekonomiczne BRE Banku*, „The Wall Street Journal. Polska. Dziennik Finansowy”, z dn. 13.03.2009.
15. Belka M., *Polityka makroostabilnościowa jako konieczny element stabilizowania koniunktury*, referat wygłoszony na VI Kongresie Ryzyka Bankowego, 15.11.2011 r., Centrum Nauki Kopernik w Warszawie.

Nobel Laureates in Economic Sciences about economic cycles and crissis

S u m m a r y: In the light of the current economic crises and cycles, the article presents views on these issues represented by Nobel Laureates in Economic Sciences. Opinions of the economists are discussed from the cognitive theory perspective, in comparison with economic situation before and after the World War II. In 1969 the prestigious Nobel Prize in Economic Sciences was

granted to researchers of macroeconomics, among others. In the discussed context, their views represent two orthodox schools discussed in this paper—Keynesian economics and monetarism. In the continuation and elaboration of the study, two new options are presented: the new Keynesian economics school and the new classical economics school. The subsequent part of the discussion is devoted to financial crises and their relation to business cycle, as well as the present financial situation in Poland.

Key words: business cycle, crisis, Nobel Prize, Keynesian economics, monetarism, main economic trend

---
